

მიგრაციის სოციალურ-ეკონომიკური გავლენის ანალიზი

გენადი იაშვილი

ტექნიკის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი, genadi_iashvili@hotmail.com

ანა ზარათაშვილი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი, ბიზნესტექნოლოგიების ფაკულტეტი, baratashvilian@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მიგრაცია; იმიგრაცია; უმუშევრობა; რეინტეგრაცია.

J.E.L. Classification: E24, J2, J8.

DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2024.27.01>

ციტირებისთვის: იაშვილი გ., ზარათაშვილი ა., (2024) მიგრაციის სოციალურ-ეკონომიკური გავლენის ანალიზი. ეკონომიკური პროფილი. ტ. 19, 1(27), გვ. 56-63 DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2024.27.01>

ანოტაცია

გლობალიზაციის საზღვრების გაფართოება თავისთავად იწვევს ადამიანების გადაადგილების გააძვირებას ერთი ქვეყნიდან მეორეში. როგორც ბოლო ათწლეულების რეალობა გვიჩვენებს, ეს გადაადგილება, ნებაყოფლობითან ერთად შესაძლებელია იყოს ასევე იძულებითი, რომელიც სამუშაო ადგილის მოძებნის აუცილებლობით არის განპირობებული. წლების მანძილზე ადამიანთა ამ ნაკადების დენადობამ – მიგრაციამ, ქვეყნებს შორის დიდი მასშტაბები შეიძინა და აქტუალურ პრობლემად იქცა. მიგრაცია ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გლობალური გამოწვევაა, რომელსაც თან ახლავს არა მხოლოდ სოციალური, არამედ მძიმე ეკონომიკური პრობლემებიც და არაერთ სირთულეს ქმნის მსოფლიოს მთელ რიგ ქვეყნებში. თანამედროვე მიგრაციების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი სწორედ სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემებიდან მომდინარეობს.

შესავალი

თანამედროვე საქართველოსთვის, ისევე როგორც მსოფლიოს მრავალი ქვეყნისთვის, მიგრაცია აქტუალური თემაა. ემიგრაციის და იმიგრაციის გამომწვევი ფაქტორები კომპლექსურია და დაკავშირებულია რო-

გორც ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ ცვლილებებთან, ისე ადამიანების ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებებთან. საქართველოს უახლეს ისტორიაში იყო პერიოდი, როდესაც ემიგრაცია, ძირითადად, ქვეყანაში არსებული არასტაბილური სიტუაციით და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული გარემოებებით იყო გამოწვეული. თუმცა, მოგვიანებით ემიგრაციული ნაკადების ზრდაში მნიშვნელოვანი როლი ეკონომიკურმა და სოციალურმა ფაქტორებმა შეასრულეს.

ძირითადი ნაწილი

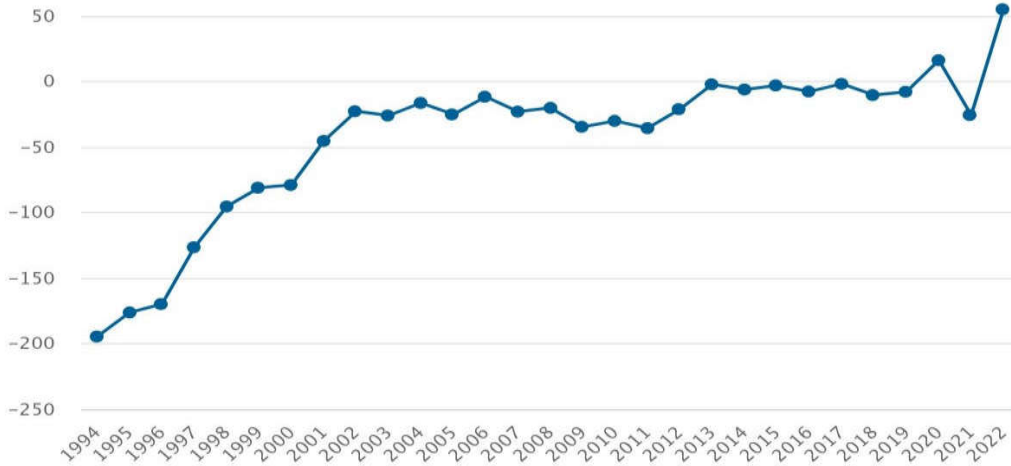
საქართველოდან აქტიური ემიგრაცია დაიწყო საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ და ის გადარჩენის სტრატეგიას წარმოადგენდა მოსახლეობისთვის, რომელიც აღმოჩნდა ეკონომიკური და უსაფრთხოების გამოწვევების წინაშე. დღესაც კი, არსებული საერთაშორისო მიგრაციული ნაკადების ძირითადი მახასიათებლები საქართველოს შემთხვევაში უკავშირდება ემიგრაცი-

ას და კერძოდ, არა დოკუმენტირებულ და არარეგულარულ ემიგრაციას და არა იმიგრაციას. ემიგრაციული ნაკადები ქვეყანაში

არსებული მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის, დაბალანაზღაურებადი სამსახურებისა და უმუშევრობის შედეგია.

ნახაზი 1

საქართველოს მიგრაციული სალდო 1994-2022 წლებში, ათასი კაცი

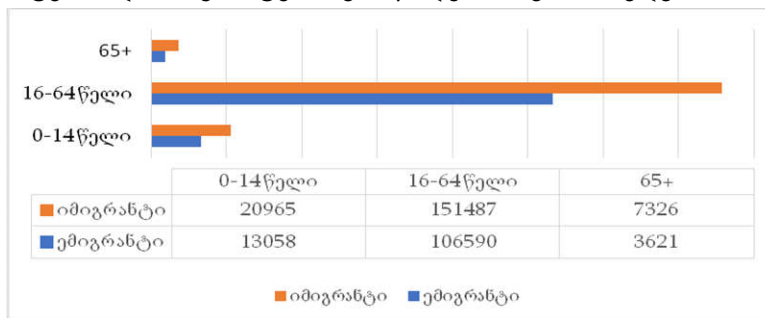
წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia>

მიგრაციული სალდოს ანალიზმა გვიჩვენა, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველ ათწლეულში (1994-2002 წლები) განსაკუთრებით მაღალი იყო მიგრაციის უარყოფითი სალდო (25-190 ათასი კაცი). 2022 წელს კი რუსეთ-უკრაინის ომის მიგრაციული ცვლილებების შედეგად, დადებითმა მიგრაციულმა სალდომ 56509 კაცი შეადგინა.

ბოლო 20 წლის განმავლობაში, ქვეყანამ განიცადა მთლიანი შიდა პროდუქტის

(GDP) შესამჩნევი ზრდა. თუმცა, ზემოხსენებულმა არ გამოიწვია მოსახლეობის უმრავლესობის კეთილდღეობის დონის გაუმჯობესება და ამგვარად, იგი არ აღმოჩნდა საკმარისი მიგრაციის უარყოფითი მაჩვენებლის ზრდის შესაჩერებლად. ამ წლების მანძილზე ქვეყნის დემოგრაფიული მდგომარეობა შეიცვალა სხვადასხვა მიზეზების გამო, მათ შორის, ემიგრაციის შედეგად, რამაც მოსახლეობის შემცირება გამოიწვია.

ემიგრანტების და იმიგრანტების განაწილება ასაკის მიხედვით, 2022 წელი

წყარო: <https://www.geostat.ge>

იმიგრანტთა და ემიგრანტთა ასაკობრივი ჭრილის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ 2022 წელს იმიგრანტთა რაოდენობა ყველა ჯგუფის მიხედვით მეტი იყო ემიგრანტთა რაოდენობაზე, რაც ასევე რუსეთ-უკრაინის ომის მიგრაციული ცვლილებების შედეგია. ყველაზე მაღალი ხვედრითი წილით, როგორც მოსალოდნელი იყო, გამოირჩევა 16-დან 64 წლის ასაკამდე ემიგრანტები და მიგრანტები (ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა), რომლებმაც, შესაბამისად საერთო რაოდენობის 84% და 86% შეადგინა.

გაეროს ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხთა ანალიზის დეპარტამენტის შეფასებების მიხედვით, 2020 წელს საზღვარგარეთ მყოფ ქართველ ემიგრანტთა რიცხვმა შეადგინა 861 077 ადამიანი, რაც მთლიანი მოსახლეობის დაახლოებით 22%-ია (UN-DESA, 2020). ქართველ ემიგრანტთა ყველაზე დიდი ნაწილი იყო რუსეთში, საბერძნეთში, უკრაინაში, აზერბაიჯანში, ამერიკის შეერთებული შტატებში და სომხეთში. როგორც ჩანს, ემიგრანტთა გენდერული შემადგენლობა საკმაოდ დაბალანსებულია - ქალები ემიგრანტების 50.2%-ს შეადგენენ.

ევროკავშირის ზოგიერთი წევრი სახელმწიფოში (იტალია, საბერძნეთი) შესაძლებელია დავაფიქსიროთ საქართველოდან ემიგრაციის ფემინიზაცია. ბოლო მონაცემების თანახმად, საქართველოდან რუსეთში ნაკადები შესამჩნევად შემცირდა, განსაკუთრებით კი 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს აგვისტოს ომის შემდეგ. ამ პერიოდიდან მოხდა ნაკადების ევროკავშირის, ისრაელისა და ჩრდილოეთ ამერიკისკენ გადამისამართება, რომლებიც ქართველ მიგრანტებს უფრო მაღალ ანაზღაურებას, უსაფრთხოებასა და უკეთესი ცხოვრების ხარისხს სთავაზობდნენ. ევროკავშირის შედარებით ახალი წევრი სახელმწიფოებიც იზიდავენ ქართველ ემიგრანტებს, განსაკუთრებით პოლონეთი, სადაც მოქმედებს გამარტივებული ცირკულარული მიგრაციის სქემები.

საქართველოდან მიგრანტების უმეტესობას, როგორც წესი, გააჩნია საშუალოზე შედარებით მაღალი განათლების დონე. მიგრანტების შედარებით ნაკლები რაოდენობა ტოვებს ქვეყანას საგანმანათლებლო და კვლევითი შესაძლებლობებისთვის. მათი გამგზავრება წარმოადგენს ინტელექტუალური კაპიტალის დაკარგვას ქვეყნისთვის. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური აგროვებს მონაცემებს მხოლოდ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტუდენტების შესახებ, რომლებიც სწავლობენ საზღვარგარეთ და მათი სწავლების სფეროების შესახებ. ამიტომ, რთულია იმის შეფასება, თუ საქართველოს რამდენი მოქალაქე იღებს პროფესიულ განათლებას და გადის შესაბამის მომზადებას (VET) ან იღებს საშუალო განათლებას საზღვარგარეთ. საქართველოდან საგანმანათლებლო ემიგრანტების ძირითადი მიმართულებების ქვეყნებია გერმანია, უკრაინა, სომხეთი, თურქეთი და აშშ (ტუხაშვილი და ჭელიძე, 2019:187).

ემიგრანტების ფულადი გზავნილები მაკროეკონომიკურ დონეზე გავლენის თვალსაზრისით ძალზე მნიშვნელოვანია. ფულადი გზავნილები კვლავ არსებით როლს ასრულებს საქართველოში დარჩენილი მიგრანტების ოჯახებისათვის. როგორც კვლევები გვიჩვენებს, მიუხედავად მათი შედარებით მაღალი ოდენობისა, ფულად გზავნილებს მცირე ზეგავლენა აქვთ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, თუმცა, ამის მიუხედავად, ისინი წარმოადგენენ ძლიერ ინსტრუმენტს მიგრანტების ოჯახებისთვის სიღარიბის შემცირებისა და ცხოვრების ხარისხის გაზრდის თვალსაზრისით.

ემიგრანტების ფულადი გზავნილები მაკროეკონომიკურ დონეზე გავლენის თვალსაზრისით ძალზე მნიშვნელოვანია. ფულადი გზავნილები კვლავ არსებით როლს ასრულებს საქართველოში დარჩენილი მიგრანტების ოჯახებისათვის. როგორც კვლევები გვიჩვენებს, მიუხედავად მათი შედარებით მაღალი ოდენობისა, ფულად გზავნილებს მცირე ზეგავლენა აქვთ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, თუმცა, ამის მიუხედავად, ისინი წარმოადგენენ ძლიერ ინსტრუმენტს მიგრანტების ოჯახებისთვის სიღარიბის შემცირებისა და ცხოვრების ხარისხის გაზრდის თვალსაზრისით.

ფულადი გზავნილები საქართველოს მშპ-ს მნიშვნელოვან წილს (13-15%) შეადგენს. თუმცა, კვლევები გვიჩვენებს, რომ დაბრუნებული მიგრანტების შემთხვევაში შეძენილი კვალიფიკაციის გაზიარება და ტრანსფერი უმნიშვნელოდ ხდება, ხოლო იმ დაბრუნებული მიგრანტების შემთხვევაში, რომლებიც ე.წ. 3D სამუშაოებით იყვნენ დაკავებული საზღვარგარეთ, ეს მაჩვენებლები, სავარაუდოდ, კიდევ უფრო დაბალია. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო უფრო ემიგრაციის ქვეყანაა, ვიდრე იმიგრაციისა, ბოლო წლების მანძილზე მან განიცადა იმიგრანტების გარკვეული ჯგუფების შემოდინება. (სილაგაძე, 2020:192).

საქართველოში ფულადი გზავნილების ოდენობა სხვადასხვა ქვეყნიდან ყოველწლიურად ერთ მილიარდ აშშ დოლარს აჭარბებს. 2014 წლამდე საქართველოში ფორმალური არხების მეშვეობით გადმორიცხული ფულადი გზავნილების მოცულობა სტაბილურად იზრდებოდა. გამონაკლისს წარმოადგენდა 2009 წელი, როდესაც ფულადი გზავნილების მოცულობა შემცირდა 2007-2008 წლებში მსოფლიოში განვითარებული ფინანსური კრიზისის გამო. 2014 წელთან შედარებით, 2015 წელს ფულადი გზავნილების მოცულობა საქართველოში კვლავ შემცირდა თითქმის მეოთხედით, რაც დიდწილად რუსეთიდან ფულადი გზავნილების კლებით იყო გამოწვეული იქ შექმნილი ეკონომიკური კრიზისის და რუბლის გაუფასურების გამო. თუმცა, ფულადი გზავნილების საერთო მოცულობა მომდევნო წლებში ისევ გაიზარდა.

ფულადი გზავნილების ყველაზე დიდი რაოდენობა რუსეთიდან, აშშ-დან, საბერძნეთიდან და იტალიიდან შემოდის. რუსეთიდან შემოსული გზავნილების წილი საერთო ფულად გზავნილებში თანდათანობით მცირდება. ამასთან, 2012 წლიდან გაი-

ზარდა ევროკავშირის ქვეყნებიდან (28 ქვეყანა) შემოსული ფულადი გზავნილების მთლიანი წილიც (Triandafyllidou, 2022:248)

საქსტატის და საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემების თანახმად, 2009 წლიდან ფულადი გზავნილების ყოველწლიური ოდენობა ქვეყანაში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ყოველწლიურ ოდენობას აჭარბებდა. ეს ტენდენცია 2014 წელს შეიცვალა და მას შემდეგ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წლიური მაჩვენებელი დაახლოებით 500 მილიონით აჭარბებს საქართველოში შემოსული ფულადი გზავნილების მაჩვენებელს. ეს ცვლილება ადასტურებს მოსაზრებას, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები დამოკიდებულია ქვეყნის საინვესტიციო გარემოს მიმზიდველობასა და სხვა მრავალ ფაქტორზე, ფულადი გზავნილების შემოდინება კი შედარებით სტაბილური პროცესია და ემიგრანტების წარმოშობის ქვეყანასთან არსებული კავშირების სიმყარეზეა დამოკიდებული.

კვლევები უჩვენებს, რომ ყოველი მეორე ემიგრანტის მიერ გამოგზავნილი თანხა ოჯახის ბიუჯეტის ნახევარს ან $\frac{3}{4}$ -ს შეადგენდა, ემიგრანტების 15%-ის მიერ გამოგზავნილი თანხა კი მათი ოჯახის შემოსავლის ერთადერთ წყაროს წარმოადგენდა. ამასთან, იმ ოჯახების, რომელთა წევრებიც დამოკიდებულების დროს უცხოეთში იმყოფებოდნენ, 55% აღნიშნავს, რომ ოჯახის წევრის მიგრაციამ გააუმჯობესა ცხოვრების პირობები, 30%-ისთვის უფრო ხელმისაწვდომი გახდა ჯანდაცვა, ხოლო 25%-ისთვის - განათლება.

მაკროეკონომიკურ დონეზე გავლენის თვალსაზრისით, ფულადი გზავნილები უცხოური ვალუტის შემოდინების მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს. უცხოური ვალუტის რეზერვები კი, თავის მხრივ, საშუ-

აღებას აძლევს ქვეყნებს, შეიძინონ იმპორტირებული საქონელი ან გადაიხადონ საგარეო ვალი, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სავაჭრო დეფიციტის მქონე ქვეყნებისთვის. (Debnath, 2016:188)

მნიშვნელოვანია ქვეყანაში დანაზოგების შექმნის სისტემის გაუმჯობესება, რათა წახალისდეს ფულადი გზავნილების პროდუქტიული გამოყენება. ამ მხრივ საჭიროა ადგილობრივი კაპიტალის ბაზრების გაუმჯობესება და დაფინანსების ალტერნატიულ წყაროებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა, მათ შორის, ემიგრანტებისთვის თანადაფინანსების ან ინვესტირების შეღავათიანი პირობების შეთავაზება. ამასთან, საქართველოში დაბრუნებული მიგრანტების შესახებ კვლევები ცხადყოფს, რომ დაბრუნების შემდეგ მიგრანტები უპირველეს ყოვლისა, რთული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის თვალსაზრისით არიან მოწყვლადები. შესაბამისად, მათ მთავარ საჭიროებას დასაქმება წარმოადგენს (Russell, 2022:384)

პრობლემურ საკითხებად გვევლინება განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტის აღიარების და ადგილობრივი შრომის ბაზრისთვის გადამზადების საჭიროებები. აღნიშნულის გათვალისწინებით, აუცილებელია დაბრუნებული მიგრანტების ადგილობრივ შრომით ბაზარზე რეინტეგრაციის მხარდამჭერი ქმედითი ღონისძიებების განხორციელება, რომლებიც, გულისხმობს ფორმალური და არაფორმალური განათლების აღიარების ხელშეწყობას და სახელმწიფოს შესაბამისი სერვისების შესახებ ინფორმირებულობის გაზრდას, ასევე პროფესიული საკვალიფიკაციო პროგრამებით და პროფესიული მომზადებისა და პროფესიული გადამზადების პროგრამებით სარგებლობაში მხარდაჭერას.

საქართველოდან ემიგრაცია, უპირატესად, მაღალგანვითარებული ქვეყნებისკენაა მიმართული და, ძირითადად, დასაქმების და უმაღლესი განათლების მიღებით არის მოტივირებული. საქართველოს მოქალაქეების მიერ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში შეძენილი ცოდნა, უნარები და გამოცდილება ფასდაუდებელი აქტივია როგორც მათთვის, ასევე მათი წარმოშობის ქვეყნისთვის. შესაბამისად, სამშობლოში დაბრუნებული ასეთი კატეგორიის ემიგრანტების ეკონომიკური და სოციალური რეინტეგრაცია მნიშვნელოვანი სარგებლის მომტანია ქვეყნისთვის და იმ სექტორების განვითარებისთვის, სადაც ასეთი ცოდნის და უნარების მქონე ადამიანური რესურსის ნაკლებობაა (Renzaho, 2016:608).

დასკვნა

საერთაშორისო მობილობის გაზრდილი შესაძლებლობებისა და მიგრაციის მამოძრავებელი ფაქტორების გათვალისწინებით, ემიგრაციული ნაკადების შემცირება ახლო მომავალში ნაკლებად სავარაუდოა. ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანი იქნება ამ ნაკადების უსაფრთხო და ლეგალურ ჩარჩოებში მოქცევა, ასევე, საზღვარგარეთ მცხოვრებ მრავალრიცხოვან ქართულ დიასპორასთან კავშირების გაძლიერება და ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში ჩართვა.

აღსანიშნავია, რომ დღესდღეობით ფულადი გზავნილები კვლავ არსებით როლს ასრულებს საქართველოში დარჩენილი მიგრანტების ოჯახების ცხოვრებაში. როგორც კვლევები გვიჩვენებს, მიუხედავად მათი შედარებით მაღალი ოდენობისა, ფულად გზავნილებს მცირე ზეგავლენა აქვთ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. ამრიგად, საქართველოში მნიშვნელოვანია ჩამოყალიბდეს მიგრაციული პოლიტიკა, რომე-

ლიც ხელს შეუწყობს არარაციონალური, ინტენსიური ემიგრაციული მასშტაბის შემცირებას, მიგრაციის ლეგალიზებას, მიგრაციის ეფექტიანობის ამაღლებას, მიგრანტთა დაბრუნებასა და სამშობლოში სოციალურ-ეკონომიკურ რეინტეგრაციას, იმიგრაციის ქვეყნების მიერ გატარებულ ღონისძიებებთან საქართველოს მიგრაციული პოლიტიკის ჰარმონიზაციას და იმიგრაციული პროცესების ნორმალიზაციას.

ლიტერატურა

1. ტუხაშვილი მ., ჭელიძე ნ., (2019) შრომითი მიგრაცია (სალექციო მასალა). ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., - 187 გვ.
2. სილაგაძე ს., (2020) ინტელექტუალური მიგრაციის თანამედროვე ტენდენციები. დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია; თსუ; თბილისი. - 192 გვ.
3. UN-DESA - გაეროს ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხთა ანალიზის დეპარტამენტი. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/category/un-desa/> (ნანახია 19.03.2024)
4. Triandafyllidou A., (2022) Migration and Pandemics: Spaces of Solidarity and Spaces of Exception. Springer International Publishing, Jan 2, - 248 p.
5. Debnath, P., (2016) Leveraging Return Migration for Development: The Role of Countries of Origin. 188.p
6. King R., Kuschminder K., (2022) Handbook of Return Migration. Edward Elgar Publishing. - 384 p.
7. Andre M.N. Renzaho (2016) Globalisation, Migration and Health: Challenges and Opportunities. - 608 p.

ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF MIGRATION

Genadi Iashvili

Doctor of Technical Sciences, Professor at the Georgian Technical University

genadi_iashvili@hotmail.com

Ana Baratashvili

PhD student at Technical University of Georgia,

Faculty of Business Technologies, baratashvilian@gmail.com

Keywords: *migration; immigration; unemployment; reintegration.*

J.E.L. Classification: E24, J2, J8.

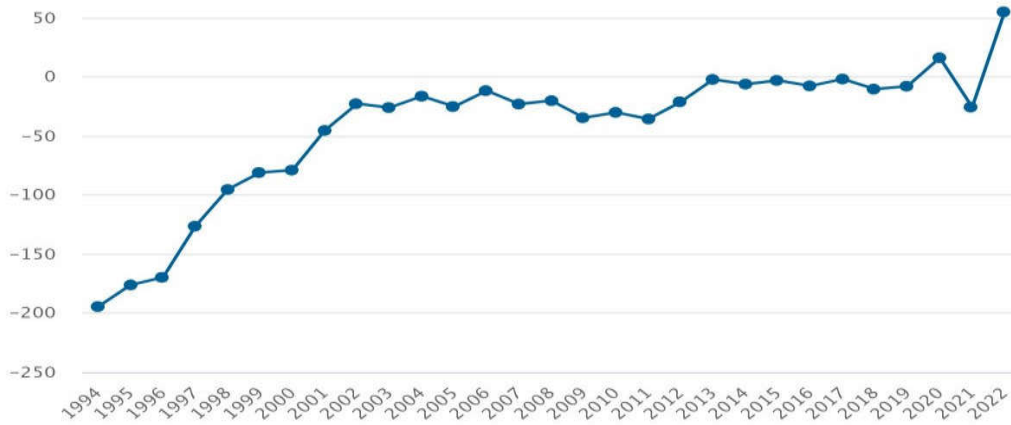
DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2024.27.01>

For citation: Iashvili G., Baratashvili A., (2024) Analysis of socio-economic impact of migration (in Georgian). Economic Profile, Vol. 19, 1(27), p. 56-63. DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2024.27.01>

Summary: The expansion of the boundaries of globalization in itself leads to the facilitation of the movement of people from one country to another. As the reality of past decades has shown, this could be voluntary or involuntary movement, which is caused by the need to find jobs. Over the years, the migration of these flows of people between countries has acquired a large scale and has become a pressing

challenge. Migration is among the most important global challenges, which is accompanied by not only social, unsustainable, and severe economic problems, but also creates many difficulties in many countries throughout the world. One of the major reasons for present-day human migrations is due to socio-economic problems.

Migration balance of Georgia in 1994-2022

source: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia>

The analysis of the migration balance showed us that in the first decade of independence (1994-2002), the negative migration balance was particularly high (25-190 thousand people). In 2022, as a result of the migration changes caused by the Russian-Ukrainian war, the positive migration balance amounted to 56,509 people.

The analysis of these migration flows in terms of age, in 2022, has shown that the number of immigrants in all age-groups was higher than the number of emigrants, which is also the result of the migration

changes caused by the Russian-Ukrainian war. As expected, emigrants and immigrants (economically active population) between the ages of 16 and 64 have the highest specific share, which made up 84% and 86% of their total number, respectively.

Given the increased opportunities for international mobility and the driving factors of migration, a reduction in emigration flows is unlikely to occur in the near future. In our opinion, it will be important to bring these flows into a safe and legal framework, as well as to strengthen relations with the

large Georgian diaspora living abroad and to involve them in the socio-economic development of the country.

It should be noted that today, remittances continue to play an important role in the lives of migrant families remaining in Georgia. As studies show, despite their relatively high amount, remittances have little impact on the country's economic development. Thus, it is important to establish a migration policy in Georgia that will contribute to the reduction of irrational, intensive emigration, the legalization of migration, the increase of the efficiency of migration, the return of migrants and their socio-economic reintegration in their homeland, the harmonization of the migration policy of Georgia with the measures taken by the countries of immigration, and the normalization of immigration processes.

References:

1. Tukhashvili M., Chelidze N., (2019) Labor migration (the lecture material). Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Tb., - 187 p.
2. Silagadze S., (2020) Modern trends in intellectual migration. The thesis nominated for the academic degree of Doctor. TSU, Tbilisi.– 192 p.
3. UN-DESA – UN Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/category/un-desa/> (viewed on 19.03.2024)
4. Triandafyllidou A., (2022) Migration and Pandemics: Spaces of Solidarity and Spaces of Exception. Springer International Publishing, Jan 2, - 248 p.
5. Debnath, P., (2016) Leveraging Return Migration for Development: The Role of Countries of Origin. 188.p
6. King R., Kuschminder K., (2022) Handbook of Return Migration. Edward Elgar Publishing. - 384 p.
7. Andre M.N. Renzaho (2016) Globalisation, Migration and Health: Challenges and Opportunities. - 608 p.